a történelemszabta legmagasabb rendű közösségi igény birtokában teremtheti meg ki-ki önmaga számára is a népek-nemzetiségek törvényszerű együttélésében az eszméink szintjéhez igazodó emberi formát. S itt már az emlékezés másik szálát bogozzuk: az új lakónegyed egyik betonházában a véletlenül összekerült értelmiségi társaság a mai mindennapok törvényeit éli. Hozzájuk vezetnek a múltból az utak a más-más ajkú ősök sorsa felől. Nekik kell életük parancsaként tudni, hogy eszményi csak az lehet, ha minden helyzetben megőrzik az egyenrangú összetartozás, az egymás általi gazdagodás tudatát, miként az árvízben, ahol a pusztító hullámokkal viaskodók feje fölött cseh, szlovák és magyar szavakat kever az éjszaka...

Dobos László itt kevésbé bánik gazdaságosan az eszközökkel, fölös részletezésekkel lassítja a tempót, s bár folyton jelen van a cselekményben, mintha mégis nagyobb volna a távolságtartás, mint az emlékek másik területén. Úgy látszik, a jelen tömörebb kimondásához kevés még a távlat. Azonban így is a nemzetiségi magyarság öntudatának, jövőt szolgáló magatartás-lehetőségeinek egyik legszebb megfogalmazását adja egy modern társadalmi regény keretei között.

A *Messze voltak a csillagok* Fábry Zoltán kitüntető figyelmére volt érdemes, hiszen a hasonló indíttatást érezhette meg benne; a *Földönfutók* a szlovákiai magyar regényirodalom csúcsait hódította meg, s az *Egy szál ingben* bizonyította, hogy a meghódítottaknál magasabb csúcsok is vannak. Hitünk szerint a szlovákiai magyarság egyik legjobb regénye ez. Duba Gyula vagy Rácz Olivér kötetei mellé tesz újabb értékeket. Az életmű szerves fejlődése jót ígér a jövőre, nemcsak a szűkebb pátria, hanem az egyetemes magyar irodalom számára. *(Madách, 1976.)*

PÁLFY G. ISTVÁN

„Függesszük szemünk ő arcukra!"

KIRÁLY LÁSZLÓ: SÉTALOVAGLÁS

A *Vadásztánc*tól a *Sétalovaglás*ig — ez az az út, amelyet Király László költészete bejárt, első s legutóbbi kötetének címét kölcsönözve. S a címekre, azok jelentéskülönbségeire való hivatkozás nem játszadozás a szavakkal, nem erőszakolt keresése az analógiáknak, párhuzamoknak. Király László azok közé a költők közé tartozik, akik még hisznek a szavak jelentésében, a mondat kifejezőerejében; nem a nyelvet teszik meg legfőbb témájuknak, a jel és jelentés összefüggésein gyötrődve, az elkoptatott, közhelyes kifejezések ismétlésétől félve, az újat mondani, újszerűen fogalmazni nem tudás kínzó élményét megvallva. A *Sétalovaglás* szerzője nem fél a semmitmondástól, mert fontos mondanivalója van. Mert a történelem, és benne az ember, jelenével s múltjával, kiállásával s próbáknak kitettségével jobban izgatja, mint a szemantika vagy a szemiotika kérdései. Nem mond ennek ellent, mi több: ezt erősíti *A dolgok arca* XXV. részének hasonlata a nyelvről mint ketrecről, mint bilincsről. Király László nem akar elmenni a végső állapothoz, az írás nullfokához, a hallgatás csöndjéhez. Riasztja a csönd, még ha tudja is: elárulhatja a beszéd, a titkok kimondása. Nem azért nevezi azonban kétszínűnek a szót, mert az az olvasónak mást közvetíthet, mint amivel a költő elindította. Nem a fogalmaknak a valóságtól való eltávolodása szüli e kétszínűséget. Arról az Illyés Gyula megfogalmazta kettősségről van itt szó, melyet a rettenet feloldásának kínja és öröme okoz. „Megkorbácsol és nyugalomra int" — fejezi ki a *November vége* az alkotáslélektani, egyszersmind általános pszichológiai tételt. Erre üt rá, ezt erősíti föl a „Ha kinek hangja van, ordítson, mire tartja?!" — egyértelművé téve, hogy kiordítható, világgá kiált-

ható gondok nyomják az eszméért útnak induló művész vállát, s hogy nem önérdekűen akarja a hangját hallatni. Abban az ordításban közös fájdalmak szakadhatnak fel; többen vannak a hallgatók, a hangjuk tartogatók! A *Dózsa György imája, 1514* így felel vissza az első kötet közöny ellen lázító költeményére, a *Számadó vers a felelősségről* címűre.

E két vers is a folytonosságra, az önépítés folyamatosságára, a gondolkodás szervességére, a költői következetességre irányítja a figyelmet. Jelzi a már érintett szemléletváltozást, a tánc és lovaglás, lovaglás és erőltetett menet cselekvéseinek intenzitáskülönbségeit. A hit, a lelkesültség, a „vadásztánc" kifejezte elemi mámor nosztalgikus szemlélődésbe, lassúbb iramba, a „sétalovaglás" lecsendesedett örömébe való átváltását, az „erőltetett menet" belülről parancsoló kényszerűségét.

Az új verseskönyv jellegadó élménye lett az *idő*. A *személyes* és a *történelmi* egyaránt. A költő, aki a „messzenézők" hatalmas erejével vágott neki a pályának — ahogy az első könyv *Az építkező* című verse mondta —, ma a „*vagyunk* gyönyörűségé"-t éli át, a puszta létezésnek, a megmaradásnak az örömét. A sors rászedhető, a determináció feloldható — a *Sétalovaglás* kurzivált vagyunkja ezt a reményt is kiugratja, elnyomva az előző kötet, a *Ballada a fáradt asszonyokról* szomorú hangját. „Csak *lenni* akarunk / De minden elvégeztetett már jó előre" — panaszolta ott a *Szomorú blues az éjszakában* —, az új verseskönyv ebből a szempontból az oldottabb kedély könyve. A bölcs belátásé. A megtartó példákra találásé. Azé a — lobogó fénnyel át nem sugárzott — harmóniáé, amelyet a törvényszerűségek — emberiek s társadalmiak — felismerése hozott, s amelyet a személyes sors tapasztalatai éppúgy érleltek, mint a példakeresés eredményei, a „régi mesterek" művészetének tanulságai. Így érkezhetett el a nyugalom a költőhöz, miként ezt egy verscím is mondja; így intheti magát az *Erőltetett menet*ben: „nyugodj meg végre, minden múlandó s látszat." A lehiggadás elégikus hangot csal elő a *Sétalovaglás* költeményeiből; a költő most sem hiszi, hogy lét és vágy összebékülhet, ám nem is fájlalja annyira ezt az összebékíthetetlenséget, mint a korábbi verseskönyvében.

A szemlélet változása azonban akkor nyilvánvaló igazán, ha a tíz évvel ezelőtt megjelent első kötet, a *Vadásztánc* a viszonyítási alap. A „történelem vészkanyarjai"-t említette már itt is, és Julius Caesar éjszakáit idézte — a történelem mint élmény mégsem volt jelen. A tettvágyat harsogták ezek a korai költemények, a megváltás profetikus hitét sugározták, a „kölyökkor, elhagyott ostorok" nosztalgiája itatta át őket. Az 1968-as *Rendhagyó délután* újsága sem a történelmi gondolkodás volt, hanem a haláltéma föltűnése, a halottak emlékezetének olyan megjelenítése, mely a költői feladatvállalásból, a „tökéletességig" vitt újraálmodásból, a poétaszerepből kapott indíttatást, s csak halványan engedte láttatni a konkrét idő konkrét eseményeit. Ugyanakkor fölsejlett ebben a kötetben annak a lehetősége is, hogy a költő a jelent mint történelmet éli meg. Nem múlt idejű a Rendhagyó délután történiai közege. „Alattomos puha hó hull" itt, „puskacső-virágok" nyílnak, „gyilkos-fogú sáskahad sistereg" — a művészi ösztön veszélyt szimatol, meg nem nevezett azonban a baj is, annak oka is. A veszélyérzetet a költői öntudat elaltatja: „Szeretem ezt a földet..., átvitorláznak a delíriumos tekintetű férfiak, k a c a t j a i k k a l, e c s e t t e l, p a l e t t á v a l, t o l l a l / ...A mező köveiről pedig józan vadászok figyelik őket csőre töltött / tekintettel, h o g y k á r t n e t e h e s s e n e k" *(Aranygolyó)*. A delíriumos állapot és a józanság ellentétére egyszerűsödik a művész és társadalom kapcsolata; az igazi konfliktus lehetősége föl sem merül. Inkább csak általánosságban megfogalmazott veszély aztán az is, amit *Az ivó katona* mond ki: „Hadjárat hadjárat után / tompul az emberi érzékenység." A *Ballada a fáradt asszonyokról* azzal párhuzamosan, hogy első ízben közelítette meg szatirikusan, ironikusan a világot — „mennyire egybehangzók / Az *Avé Cézár s a vécézár*" —, állandósulónak mondja a csalódottságot; a havazás képe vissza-visszatér, s mind meghatározóbbá válik az erőpazarlás, a tévesztett cselekvés, a semmittevésre kényszerítettség gondolata. A költő robbanni vágyó lovasokról beszél, s hogy nincs, aki ellenszegülne, szembeszállna a rosszra, gyávára törő akarattal; kéri a kedvest: „más harcra / nagyobbra" segítse

megőrizni az erejét. A történelem „tátongó meszesgödör" lett — a pusztulásvíziót festette a vers. És jószerint csak ez a vízió látszott, ellenerő, gátló momentumok nélkül. Nagy személyiségek sem vonultak fel; egy közösség, egy nép sorsának rajza, állomásainak számbavétele sem tűnt föl. Megnevezett viszont egy-két művészbarátot, s *Emlékművet* állított Balassinak, Csokonainak, Petőfinek, József Attilának, Radnótinak: ars poeticáját szembesítette az övékével. És ismét csak a cselekvéshiányra, a kisszerű időre döbbent rá: „Csak ülünk a kávéházakban / És beszélgetünk". Lélekemésztő sivatagról, ismeretlen bizonytalanságról adott hírt *Kőrösi Csoma Sándor útját* írva is — jellemző, hogy nem a felfedező kedvű, vándorló ösztönű utazó portréját rajzolta meg, mint Magyari Lajos a *Csoma Sándor naplójá*ban, hanem az „otthonttudó gondolat" erejét, fényét és múltját emelte ki. Az út helyett, a cél helyett az elindulást. A költemény ezáltal is elődje a Sétalovaglás régi mesterek-sorozatának, miként a *Zsoldos-ének a XVI. századból* a krónikás szerepbe öltözés egyik első példája Király költészetében. Mindkét esetben csak ürügy a múlt a jelenről szólni, a *Kék farkasok* című regényében is fölemlegetett „nem-történik-semmi állapotá"-ról beszélni.

S ha e regényt, valamint a novelláskötet, *A Santa Maria makettje* írásait is mint előzményt tekintjük, még hangsúlyosabb lesz a jelennel való elégedetlenség, a csalódottság s a tehetetlenség motívuma. „Elvesztettünk mindent,... ahelyett, hogy megmaradtunk volna... margarétás dallamnak" — kesergi a *Kék farkasok* Kis Harai Mihálya. „Régi, szelíd, angyalsuhogású, gyermekhitű napok, mikor dallamos utcákon karonfogott a Vers" — szól az új kötet *A nyugalom érkezése* című verse. A fájdalom „kétségbeesett vadként megrohanja az embert, valahányszor arra kell gondolnunk, hogy sok mindent elveszítettünk mindabból, amit megőrizhettünk volna" — mondja *A sziget* című novella, *A Santa Maria makettje* pedig az örökös várakozásról beszél, hogy „egyszer jön egy pillanat, amikor az ember pontosan azt teheti, pontosan úgy cselekedhet, ahogyan kívánja". A *Sétalovaglás*ban ugyanez: „mindent odaadnék e májusi hajnalokért..., / derűs emlékeimért"; *A dolgok arcá*ban: „Most nagy csöndesség fenyeget. / Mindenre folyva terülő / süketítő *viaszidő*."

A személyes idő múlása és a történelmi idő lelassúdása — e két mozzanat határozza meg a Sétalovaglás verseinek szemléletét. *Évszakok, Utókor, November vége* — hirdetik a verscímek is az időélmény jelenlétét. A tervek, vágyak helyett az emlékek sorakoznak; hiánnyal lesz teljes az élet, a hiány tudatosításával. Az új kötet az élményrögzítésnek azt az állapotát mutatja, amikor az érzékletes mellett mindinkább feltűnik az elvont; a konkrét élmény mellett a közvetett, a metafizikai is. „Nincssziromleveleket" hajtanak a virágok, a „nemlétből" tér haza a költő — Király László elindult azon az úton, amelynek végső állomása a közvetlen tapasztalások, a primér élettények kiszűrése, absztrahálása. A filozofikussá csupaszított, a lét alapkérdéseire redukált versek eluralkodásától azonban aligha kell félteni ezt a költészetet. A legszemélyesebb költeményekbe is beszivárog valami a közösségi gondolkodásból, a legelvontabbakba ugyanígy; a még oly elégikus hangoltságúakat is fegyelmezi valami — küldetéstudat adta — bizonyosság. Szomorkás, keserű pillanatai vannak ennek a költészetnek. Dacos, konok, föl-föllobogó hitű pillanatai is. Ernyedt, magamegadó perce azonban egy sincs. Még a legnagyobb bizonytalanságban is ott van legalább egy-egy kérdés kíváncsisága *(Krúdy Gyula emléke)*; az öndicsérő, mindent ledöntő és mindent betemető jövő képzetét a messzeségbe utalja az elődök példájából erőt s hitet meríteni igyekvő gondolat. Lászlóffy Aladár találó kifejezésével élve: a „mindenidejű jelen" a meghatározó tényező; a múlt, Dózsával, a régi mesterekkel, Heltai Gáspárral, Tinódival, Szenci Molnárral csak annyiban fontos a költő számára, amennyire jelenérdekű. A Sétalovaglás szerzője nem a stílus, az imitáció szép játékainak csábító lehetőségeit látja fölvillanni, nem volna gyönyörűségére az alakba bújás, a maszkviselés — távol áll tőle minden öncélú kor- és személyiségidézés. „Fejedelmek tűnvén / függesszük szemünk / ő arcukra / szavukban múltunk / múltunkban / jövőnkre biztatás" — mondja ki a régi mesterekhez viszonyulás értelmét a *Kós Károly — 90* című vers. És ahogy ez sem cirádás beszédű, ugyanígy a többit

sem valamiféle, következetesen végigvitt archaizáló szándék, korfestő igyekezet élteti. Királyt jobban érdekli a *gondolat tisztasága s magvassága,* mint a nyelvi bravúr. Az Eminescut idéző költemény ékes bizonyíték erre: „Nincs mit mondani — nőjön a nemzet! / Az elvárás szent és gyönyörű. / Éhes vagyok, megőrülök lassan. / De nem baj — csak éljen a mű." A szándékoltan mai, mi több: laposan köznapi szavak, fordulatok azonban nemcsak erre a versre jellemzőek. Az elégikus, borongós hangulat nyomasztóvá válását az effajta sorok akadályozzák meg, bizonyítván mondanivalójukkal azt is, hogy Király László elérkezett arra a magaslatra, ahonnan meglátja az emberi-történelmi példákat, s amikor — *A dolgok arca* XLIII. részét idézve — már fölülről nézi az időt.

Azért is szembetűnő e példákba fogódzás, mert a költő a magaslatra érve maga mögött hagyta a szülőföld alakjait, barátokat, szerelmeket — a Sétalovaglás az érzelmek lehiggadásának kötete is. A költő nem hívja már a kedvest, hogy legyen mellette, adjon erőt a farkasok ellen, vadkanok ellen *(Vadásztánc);* az egyedüllétet sem érzi fekete ingnek, mint a második kötet *Szeretők*jében; — eljut a kijelentésig: „nem volt szándékomban megváltani senkit" *(Ünnepek),* amely persze könnyen cáfolható volna a Vadásztánc extázisával, hitével, vagy a Zöld Elefánt mitikus alakjának természethez, tavaszhoz visszavezető szerepével, a Ballada a fáradt asszonyokról című kötetből. A Sétalovaglás tartózkodik a mitikus, szimbolikus túlzásoktól, alaknövesztésektől. A korábbi versekre is jellemző tragikus látás azonban megmarad, amikor nem az ifjúság elmúlását siratja a költő. „Daloltam árva népemet" — mondja *A régi mesterek. Eminescu,* s itt az árvaságra esik a hangsúly. A porladó földre, a keserű illatú virágra, a „semmi sem bizonyos végül / otthon is, világ is — néha van, néha nincsen" tragikus helyzetére, ahogy a *Juhász Gyula sétál* című versben megfogalmazódik, vagy ahogy a *Királysír*ban: „országot játszó terület / elvadult kényszervitézség." „Menekülés-fényű", „túlélésszínű" lesz itt a hollócsőrből kihullott gyűrű — a Sétalovaglás verseinek jelképes gyűrűje is ilyen fényű, ilyen színű.

Éppen ezek miatt is jellemezheti a könyvet az etikus *emberi tartás* példáinak keresése, éppúgy, mint az időélmény előtérbe kerülése. Csak míg ez utóbbi új fejlemény a költői pályán, az előbbi korántsem az. Az ökölbe szorított kézről, a hosszú nyelű baltával megőrzendő egyensúlyról példálóztak már a *Vadásztánc* költeményei is; a *Rendhagyó délután* a magános küzdő alakját emelte ki, parancsként szögezte le, hogy tisztának kell maradni; „Akit korbáccsal ütnek, annak legyenek acélból a csontjai, / akit elevenen akarnak eltemetni, az támadjon fel / halottaiból is" — szólt a *Ballada a fáradt asszonyokról* című kötet vallomása a hetyke, kemény, lázadó Kassák Lajoshoz. A művészeket ugyanitt az értelmetlen hatalmak elleni fegyvereknek mondta az *Elbírhatatlan.* S hogy mennyire a magatartás és nem a biográfiailag leírható személyiség érdekli Királyt, bizonyítja az új kötet *Petőfi-arca:* nem lehet képzavar, hogy feszülő gerincről is szó esik a semmit el nem áruló száj említése mellett; Petőfi éppúgy a lázadó jelzőt kapja, mint Kassák. A költő az egyenes beszédre, a „hajló se lenni, / meg se merevedni" magatartására, a vigasztaló káros szerepének megszüntetésére keresi a példákat. Annál nagyobb hévvel és igyekezettel, minél nyilvánvalóbb: neki magának is támaszra van szüksége, mert mindinkább oda egészség, barátság, szerelem, s az alattomos időben az örömre, vidámkodásra majd semmi ok; csak a pennások édesgetik másra, lényegtelen semmiségekre a szót *(A régi mesterek. Tinódi; Dózsa György imája, 1514).* Olyan közösségi célzatú példakeresésről van tehát szó, amellyel a költő nem a maga hitét vizsgálja csupán. Egy közösséget vágy erősíteni az etikus tartás megfogalmazásával, a követendő élet- és embereszmény, a régi mesterek sorstanulságainak felmutatásával.

„Valakiért / valamiért" indult ő éjszakai utazásra, ahogy a korábbi verseskönyv egyik darabja mondja — s ez a felelősségérzet, ez a másokért élés, közös ügyekre figyelés fogalmazódik meg a Sétalovaglás legtöbb versében. A vidámabb kedély, a fesztelenebb hang ezért mutatkozik meg ritkán, s a könyv minden formai változatosság ellenére is ezért látszik a korábbiaknál egységesebbnek. Pedig épp a fordítottjára lehetne gondolni a különböző versalakzatokra tekintve. A kassáki szabad-

vers áradó lendülete, az illyési aforisztikus tömörség, a népköltészet dalos keresetlensége és balladás homálya együtt, egyszerre van jelen a József Attila-, Radnóti-parafrázisokkal és a kortársversekre felelő sorokkal. Mindez azonban nem jelent tarkaságot; a versépítkezés szervességét a különböző motívumok, szólamok egymásra feleltetése, ellenpontozása biztosítja. A magatartáspéldák keresésében egységbe szervező erő rejlik. A Sétalovaglás ezért is nyithat új fejezetet a költő Király László pályáján. *(Kriterion, 1976.)*

MÁRKUS BÉLA

Bajor Andor: Az éjjeliőr nem tud aludni

Mint minden vérbeli szatirikus, aki gúnyképeivel odatartotta tükrét az emberi hitványságnak és kisszerű ostobaságnak, Bajor Andor is bölcs és igaz nevettető. S amint a nagy szatirikusoké — az ő célja is sokkal több a megkacagtatásnál: elgondolkozásra késztet, önvizsgálatra kényszerít. Bajor korántsem az a magabiztos moralista, aki tükrét kegyes leereszkedéssel, kinyilatkoztatásképpen mutatná föl, a pozitív eszmények egyedüli ismerőjeként, fölébe emelkedve a jövő-menő emberiségnek. Nem nélkülözi az elhivatott bizonyosság tudatát, ám filozofikus humora, ironikus lírája más indíttatású: „Egyformán emberek vagyunk, ha nem is vagyunk egyforma emberek." Ő maga is szenvedő alanya, kárvallottja és kiszolgáltatottja a korlátoltságnak, a gonosz tudatlanságnak, a Hivatalok ügymenetének. A mindennapi létet keserítő visszásságoknak, amelyek közönyből, tisztességtelenségből és tömeges méretű jellemtorzulásokból fakadnak.

A kiszolgáltatott ember egyetlen létlehetősége: a humanista helytállás eszményének megvalósítása. Bajor egyik korábbi, emlékezetes lírai novellájának hőse, Satöbbi is ezen fáradozott. S ugyanezen törekvés valósul meg Az éjjeliőr...-ben is, amely Bajor korábbi és friss terméséből vegyesen, mennyiségileg is viszonylag jelentős válogatást ad kézbe. A kilencvenkilenc rövid írás pontos műfajmeghatározása igencsak nehéz volna; a hagyományos kispróza válfajaiból már korábban kialakult rövid epikus formák mégis egységet sugallnak változatosságukkal, amit a szerkesztés fegyelmezettsége erősít. Bár a kötet alcíme „karcolatok", a darabok széles skáláján több, élesen egymástól el nem különíthető típus jelölhető meg, mindenfajta modellálás szándéka nélkül. (E típusok megkülönböztetése lényegében Bajor prózájának egészére érvényes.)

Megjelölhető mindenekelőtt a gúnykép, amely mint a legegyszerűbb forma, élesebb kritikai él nélküli helyzetrajz. Névtelen, s személyükben jelentéktelen alakokat mozgat a mindennapok adott helyzeteiben. *(Múzeumlátogatás turistavezetővel, Amit az ember főz, Délelőtt van etika, Lelkesítő bírság* stb.) E jelenetek színterei a hivatalok és az értekezletek, a bürokrácia működő gépezete; céljuk a pontatlanság, a szervezetlenség, a hozzá nem értés és a szellemi önállótlanság, a szolgalelkűség kifigurázásán túl e jelenségek képtelenül torz és taszító voltának kiemelése. (*Helyi időszámítás, Sequoia, Aszfaltozzuk-e ki a Lóvásár teret?* stb.)

Bonyolultabb mechanizmus működik az *Akik a talponálló előtt állnak,* a remek *Hézagpótlások,* vagy az *Ecce homo sapiens* című karcolatokban, valamint több más, általános érvényű darabban. Itt reflexív kitérők szakítják meg az adott helyzetek megjelenítéseit, amelyek a valóság tapasztaltan torz jelenségeinek általánosításán keresztül vezetnek el a jelenség értelmezéséig: „... A legtöbb ember él-hal a látványért. Szeretik, ha a toronyőrnek púpja van, és az messziről látható... A szentek